

ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ ЯК ПРЕДМЕТ ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ**PUBLIC SERVICES AS A SUBJECT OF NOTARIES' ACTIVITY IN UKRAINE**

**Рудченко О.В., здобувач
кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету**

У статті досліджено поняття «публічна послуга» та визначено сутнісні характеристики публічних послуг, що дозволяє розглядати їх із позицій системного підходу. Встановлено взаємозв'язок публічних послуг з іншими видами послуг (державними, адміністративними, муніципальними, соціальними).

Окреслено багатоаспектність поняття «публічні послуги», виділено та систематизовано основні критерії публічних послуг. Відзначено, що державні, муніципальні, та соціальні послуги співвідносяться з публічними послугами як частина та ціле. Розкрито характеристику публічних послуг в нормативних документах України.

Акцентовано увагу на питанні публічних послуг в якості предмета діяльності нотаріусів в Україні. Визначено, що на теперішній час в Україні нотаріат є своєрідним правовим інструментом, без якого неможливе здійснення цивільно-правового обороту, а також потрібного правового забезпечення правовідносин. Нотаріуси вчиняють нотаріальні дії, яких направлено на посвідчення безспірних прав і фактів, охоронні нотаріальні дії, а також вживають заходів щодо охорони спадкового майна. Однак варто зауважити, що нотаріус не є суб'єктом владних повноважень, не належить до службових чи посадових осіб. При цьому, специфіка правового статусу нотаріуса зумовлюється специфікою притаманних йому ознак.

За результатами проведеного дослідження сформульовано основні напрями, що потребують удосконалення в частині надання публічних послуг як предмета діяльності нотаріусів в Україні.

Звернено увагу на те, що існує необхідність у систематизації існуючого нормативного масиву та прийнятті консолідованого акта, у тому числі з урахуванням уже існуючих напрацювань у даному напрямі, який охопив би всі важливі аспекти організації та діяльності нотаріату в Україні – Нотаріального кодексу України, який містив би Загальну частину – матеріальні аспекти діяльності нотаріату та Особливу частину, де має бути чітко закріплено процедурну сторону нотаріальної діяльності.

Ключові слова: державний нотаріус, державні послуги, класифікація публічних послуг, недержавні послуги, нотаріат, нотаріус, послуги, приватний нотаріус, публічні послуги.

The article specifies the concept of «public service» and determines the essential characteristics of public services, allowing them to be viewed with the system approach. It was established interconnection of public services with other services (public, administrative, municipal, social).

The multifaceted nature of the concept of «public services» is outlined, the main criteria of public services are identified and systematized. It is noted that state, municipal and social services are correlated with public services as part and whole. The characteristics of public services in the normative documents of Ukraine are revealed.

Emphasis is placed on the issue of public services as a subject of activity of notaries in Ukraine. It is determined that at present in Ukraine the notary is a kind of legal instrument, without which it is impossible to carry out civil law turnover, as well as the necessary legal support of legal relations. Notaries perform notarial acts, which are aimed at certifying indisputable rights and facts, protective notarial acts, as well as take measures to protect inherited property. However, it should be noted that the notary is not a subject of power, does not belong to officials or officials. In this case, the specifics of the legal status of the notary is determined by the specifics of its inherent features.

According to the results of the study, the main areas that need to be improved in terms of providing public services as a subject of notaries in Ukraine are formulated.

Attention is drawn to the need to systematize the existing regulations and adopt a consolidated act, including existing developments in this area, which would cover all important aspects of the organization and activities of notaries in Ukraine - the Notary Code of Ukraine, which would contain The general part is the material aspects of the notary's activity and the special part, where the procedural aspect of the notarial activity must be clearly defined.

Key words: public notary, public services, classification of public services, non-government services, notary, notary, services, private notary, public services.

Актуальність теми дослідження. Питанню забезпечення прав та свобод людини і громадянина у демократично розвинутих країнах приділяється значна увага. Між тим, визначальним фактором розвитку громадянського суспільства виступає дієво налагоджений інститут публічних послуг, так як правильно організовані послуги у будь-якій сфері життєдіяльності людини є однією із гарантій піклування держави про її права та законні інтереси.

Видається, ставши на шлях європейського розвитку, що передбачає створення умов для життя громадян згідно з європейськими стандартами, Україні стала робити вагомий й надзвичайно активні кроки. Так, сучасний етап розвитку українського суспільства позначився зміною принципів і форм відносин між владою і громадою (громадянами), формуванням демократичних традицій у взаємовідносинах влади й суспільства, впровадженням нової філософії державно-управлінської діяльності, суть якої полягає не в управлінні суспільством, а в наданні йому якісних послуг. У світлі сказаного пріоритетними стали і питання щодо налагодження та вдосконалення інституту публічних послуг як визначального чинника забезпечення реалізації прав та свобод громадян, кардинальної зміни

та реформування системи публічних послуг, забезпечення їх належної якості та ефективності надання. Однак зважаючи на той факт, що на доктринальному рівні теорія публічних послуг розглянута не повною мірою та має деякі суперечності й розбіжності, на рівні нормативно-правового регулювання виникають проблеми та суперечності, які вимагають прийняття стратегічних рішень.

Що ж стосується питання публічних послуг як предмета діяльності нотаріусів в Україні, то маємо констатувати, що розвиток нормативно-правового забезпечення системи надання публічних послуг в Україні та динамічні зміни у вказаній сфері на теперішній час дозволяють говорити про специфіку надання в Україні публічних послуг нотаріусами, однак вказана проблематика є майже не висвітленою у публікаціях фахових видань. У зв'язку із чим з упевненістю можна говорити про те, що дослідження проблематики публічних послуг як предмета діяльності нотаріусів в Україні є не тільки актуальним для юридичної науки, а й необхідним в якості методологічної бази для подальшого вдосконалення відповідного законодавства та практики його застосування.

Стан наукового дослідження питання. Незважаючи на той факт, що до проблематики публічних послуг

в Україні зверталися вчені-правники: В.Б. Авер'янов, М.В. Бевзенко, Ю.П. Битяк, Т.О. Губанова, О.О. Губанов, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, Р.С. Мельник, О.І. Миколенко, Д.В. Приймаченко, О.П. Світличний, В.П. Тимошук, С.І. Чаусовська та інші, вказаному питанню досі властивий високий рівень наукової новизни. Разом із тим, різні наукові підходи до розуміння публічних та інших видів послуг, а також суб'єктів їх надання зумовлюють актуальність дослідження питання надання в Україні публічних послуг нотаріусами, що зумовлює актуальність представленої статті.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі теорії адміністративного права, чинного національного законодавства та євроатлантичних прагнень українського народу розкрити питання надання публічних послуг в якості предмета діяльності нотаріусів в Україні.

Виклад основного змісту. Ідея обміну послугами та науковий напрям організації їх надання вперше були представленими ще у 1803 році Ж. Соємом у «Трактаті з політичної економії». Автор вважав, що процес виробництва утворює не скільки матеріальні блага, скільки послуги [45, с. 103].

Що стосується теорії публічних послуг, то її запозичено із досвіду Великої Британії, США, Канади, де з 80-х рр. XX ст. відбулася зміна пріоритетів у державному будівництві, а також у засадах і формі відносин між владою і громадянами. Людина, її права та свободи визнані головною соціальною цінністю, а головним завданням публічної влади визначено саме надання якісних послуг громадянам. Відповідно, громадяни у відносинах із владою є не прохачами, а споживачами послуг. При цьому, держава в особі публічних інститутів орієнтується на потреби суспільства, так само як у приватному секторі надавачі послуг орієнтуються на потреби споживача («клієнта»), його запити та очікування [3, с. 116].

Разом із тим, на сучасному етапі розвитку демократичної, правової, соціальної Української держави найбільшого поширення отримало бачення послуги як економічної категорії. Однак сутність послуги можна розглядати з різних точок зору: 1) як економічну категорію; 2) як вид діяльності; 3) як сферу; 4) як грошовий потік [37, с. 10].

Синтезувавши стійкі наукові доробки вітчизняних і зарубіжних вчених-правознавців, можна стверджувати таке: загалом на теперішній існує чимало визначень та підходів до розуміння сутності послуг, публічних послуг, але їх узагальнення та структурування з урахуванням нових наукових розробок та нормативно-правових документів ще не було предметом окремого дослідження. Як видається, у науковій літературі досі не вироблено єдиного підходу до розуміння понять «послуги» та «публічні послуги», що досить ускладнює їх змістовну характеристику. Значущість вказаного пояснюється тим, що на теперішній час в Україні суб'єктами публічного та приватного права надається чимала кількість різноманітних видів послуг, без яких досить важко уявити сучасне життя. Між тим, відносини надання послуг регулюються різними галузями права, тобто інститут послуг необхідно розглядати як комплексний міжгалузевий правовий інститут. І в цьому аспекті слід вказати, що для регулювання відносин надання послуг використовуються норми як приватного, так і публічного права.

Поняття «послуга» в словниковій літературі визначається як дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому [7]; певна категорія, яка вказує на взаємодію між суб'єктом, що пропонує та надає послуги, і об'єктом, який їх потребує [11].

Т.І. Данилюк вказує, що поняття «послуга» слід визначати як діяльність, яка здійснюється для задоволення певних потреб або інших зручностей, наданих будь-кому [9].

Як діяльність, яка виконана для задоволення чийось потреб, господарчих або інших зручностей, що надаються будь-кому; товар, специфіка якого виявляється у фізичній

неосяжності, невіддільності від свого джерела, у неможливості накопичення та зберігання, в індивідуальності та плинності якісних характеристик, у відсутності речового змісту; діяльність, а не продукт, – визначає послуги Л.П. Хмельівська [42]. На думку Г.М. Писаренко, послуги – це діяльність щодо задоволення певних потреб особи, яка здійснюється за її зверненням [23].

Варто звернути увагу на те, що в намаганнях розширити кількість послуг та їх видів законодавець у вітчизняних нормативно-правових актах також надає різноманітні визначення поняття «послуга». Так, наприклад, у положеннях Цивільного кодексу України послуги розглядаються як один із об'єктів цивільних прав, хоча безпосередньо визначення поняття «послуга» норми Цивільного кодексу України не містять. Разом із тим, Глава 63 Цивільного кодексу України має назву «Послуги. Загальні положення» та містить положення щодо договору про надання послуг, його виконання, плати за договором про надання послуг, відшкодування виконавцями фактичних витрат за договором про безоплатне надання послуг, строку договору про надання послуг, відповідальності виконавця за порушення договору про надання послуг, а також розірвання такого договору [43, ст.ст. 901–907].

Відповідно до положень п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [27].

Як визначено положеннями п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі», послуги – це будь-який предмет закупівлі, крім товарів і робіт, зокрема транспортні послуги, освоєння технологій, наукові дослідження, науково-дослідні або дослідно-конструкторські розробки, медичне та побутове обслуговування, найм (оренда), лізинг, а також фінансові та консультаційні послуги, поточний ремонт, поточний ремонт з розробленням проектною документації [31].

Існують також й інші законодавчі інтерпретації; зокрема, в Законі України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII розкрито поняття «соціальні послуги» як дії, яких спрямовано на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особи/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг [32, п. 17 ст. 1]. Між тим, положеннями п. 4 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI визначено поняття «правові послуги» – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [25].

Слід поставити наголос на тому, що застосування законів у сфері надання послуг визначено ч. 3 ст. 42 Конституції України, відповідно до якої держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [16].

Отже, серед вітчизняних та зарубіжних учених триває активна дискусія про різні підходи до визначення категорії «послуги», іноді такі підходи є кардинально різними. Що свідчить як про багатоаспектність розуміння категорії «послуги», так і про велику кількість видів послуг. Водночас, спільним у визначенні послуг є те, що їх розуміють як діяльність надавачів послуг, якої спрямовано на задоволення потреб споживачів таких послуг. Так, послуга – це

дія, яка приносить користь, допомогу іншому, досягаючи поставленої мети та використовуючи засоби для досягнення цієї мети.

Говорячи про публічні послуги, відмітимо, що в англійській мові для позначення категорії «публічні послуги» вживається термін «public services». Але через нюанси перекладу, так само як термін «public administration» перекладається як «публічна адміністрація» або «державне управління», замість терміна «публічні послуги» у вітчизняному законодавстві спочатку вживався термін «державні послуги». При цьому, у Концепції адміністративної реформи в Україні [28] паралельно використовувався й термін «управлінські послуги», а особливо межі між вказаними поняттями не проводилося. Дещо згодом більш уживаним став термін «адміністративні послуги», оскільки справедливо стали вважати, що категорія «управлінських послуг» набула змістового навантаження в економічній науці [39].

Взагалі ж, як видається, термін «публічні послуги» є набагато ширшим, ніж поняття «державні послуги», адже їх можуть надавати як державні, так і недержавні структури. Однак подекуди вказані терміни вважають синонімічними. Але, вбачається, хибно змішувати вказані поняття, оскільки вони мають різний зміст, і з різних сторін характеризують послуги, що надаються. Так, державна послуга, перш за все, характеризує суб'єкт, що її надає – це завжди органи державної влади. Також слід зауважити що, при використанні категорії «послуги» головний акцент робиться на юридичних аспектах, зокрема, на адміністративній процедурі їх надання. Пояснити це можна тим, що головними ідеологами запровадження теорії послуг в Україні стали, насамперед, В.Б. Авер'янов та І.Б. Коліушко – представники науки адміністративного права. А зважаючи на те, що головними опонентами вказаної теорії є також представники юридичної науки, які ставлять під сумнів саму можливість вживання категорії «послуги» стосовно діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, вказане зумовило особливо жваві дискусії з даного питання саме в юриспруденції [3, с. 117].

Офіційне визначення сфери публічних послуг, а отже і такого виду послуг дано у Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 90-р, згідно з якою послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, становлять сферу публічних послуг. Залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги. Державні послуги надаються органами державної влади (в основному виконавчої) та державними підприємствами, установами, організаціями, а також органами місцевого самоврядування в порядку виконання делегованих державою повноважень за рахунок коштів державного бюджету. Муніципальні послуги надаються органами місцевого самоврядування, а також органами виконавчої влади та підприємствами, установами, організаціями в порядку виконання делегованих органами місцевого самоврядування повноважень за рахунок коштів місцевого бюджету [34].

На увагу заслуговує також роз'яснення щодо тлумачення поняття «публічні послуги», яке надається законодавцем у листі Міністерства юстиції України «Щодо надання роз'яснення термінів, які застосовуються у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 18.12.2009 р. № 967-0-2-09-22, в якому зазначено, що сферу публічних послуг становлять послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні; залежно від суб'єкта,

що надає публічні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги [47].

Відповідно до положень Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні, якої затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 918-р, до сфери публічних послуг віднесені послуги, що надаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, які належать до сфери їх управління [33].

Підтвердженням напрямів подальшого розвитку сфери надання публічних послуг у контексті Концепції функціонування сервісної держави (держави для громадян й бізнесу, забезпечення належної реалізації прав фізичних та юридичних осіб у сфері надання публічних, у тому числі адміністративних, послуг, створення сучасної інфраструктури, зручних та доступних електронних сервісів) виступає Указ Президента України «Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг» від 04.09.2019 р. № 647/2019 [26].

На думку І.Б. Коліушка та В.П. Тимощука, публічними є всі послуги, які надаються публічним сектором за рахунок публічних коштів та за надання яких відповідальність несе публічна влада [3, с. 117].

Л. Міцкевич пропонує декілька варіантів визначення поняття «публічні послуги»: 1) діяльність державного апарату, що служить платникам податків; 2) послуги, що характеризують лише ту сферу діяльності держави, в якій організовується життєзабезпечення населення – містобудування, транспортне сполучення, каналізація, водопостачання, освіта, охорона здоров'я тощо; 3) послуги, що уособлюють позитивне державне управління. У даному випадку будуть важливі наслідки, на досягнення яких спрямований адресат надання послуги – суб'єкт, що отримує поліпшення власного становища після споживання очікуваної послуги, а не той, хто звертається за послугою; 4) послуги – функції державних органів. При цьому, суб'єктом надання вказаних послуг є лише органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державні та муніципальні установи; 5) спосіб обслуговування громадян (мається на увазі безпосередня взаємодія з громадянами при їх зверненні та прийомі) [35, с. 32].

І.В. Венедіктова визначає публічну послугу як «суспільно значущу діяльність артіюгі чітко регламентовану законодавством, для якої характерним є добровільний інтерес споживача послуги та індивідуальний характер її надання будь-якій особі, яка має на це право або звертається за реалізацією своїх прав, свобод і законних інтересів, на рівних підставах безоплатно або в межах цін, визначених державою» [8].

На думку С.І. Чаусовської, публічні послуги – це діяльність органів публічної влади, об'єднань громадян, фізичних осіб, інших суб'єктів різних рівнів, що здійснюється за рахунок публічних і приватних коштів, з надання (передачі) фізичним і юридичним особам певних матеріальних чи нематеріальних благ, які є соціально значущими та приносять користь суспільству й державі [45, с. 107].

У той же час, досить цікавою є позиція О.П. Світличного, який надає авторське визначення поняття «публічні послуги», під яким розуміє суспільно значущу публічно-владну діяльність здійснювану органами державної влади (переважно виконавчої) та органами місцевого самоврядування, іншими вповноваженими суб'єктами, які належать до сфери управління вказаних органів, зокрема й на підставі делегованих повноважень за рахунок коштів державного бюджету та бюджету органів місцевого самоврядування [36, с. 201].

В юридичній літературі наводять такі ознаки публічних послуг: публічні послуги забезпечують діяльність загальнозначущої спрямованості (спрямовані на реалізацію суспільних інтересів); публічні послуги мають необмежене коло суб'єктів, що користуються ними; публічні

послуги здійснюються органами державного управління, органами муніципального самоврядування або іншим суб'єктом господарської діяльності; публічні послуги ґрунтуються як на публічній, так і на приватній власності [2; 15, с. 105–106; 38, с. 5].

С.І. Чаусовська, синтезувавши найбільш поширені в юридичній літературі визначення поняття «публічні послуги», пропонує визначити такі ознаки публічних послуг: скерована діяльність на задоволення певних потреб фізичних і юридичних осіб; здійснюється за зверненням фізичних чи юридичних осіб; надається безпосередньо під час особистого контакту із заявником; має нематеріальний характер та чітку адресну спрямованість; є невід'ємною від суб'єктів надання послуги; характеризує суб'єкт надання послуг; має соціальну значимість; зумовлена публічним інтересом; забезпечена фінансовими ресурсами від будь-яких типів публічних інституцій; принципи і процедури надання послуг закріплені у нормативно-правових актах [45, с. 106].

Зводячи воедино проведену дискрипцію послуг, до ознак, які є притаманними для публічних послуг, відносимо, зокрема: спрямованість на задоволення суспільно корисного інтересу; урегульованість нормами публічного права; публічний характер правових відносин по наданню послуг; надання послуг публічним суб'єктом, а в окремих випадках – приватним сектором під відповідальність публічного сектору; є способом реалізації особою прав та законних інтересів або способом реалізації покладеного на неї обов'язку.

Розуміння послуги як такої та особливостей, які стосуються публічності діяльності з її надання, дозволяє зробити висновок, про таке: публічна послуга є результатом урегульованої законодавством суспільно значимої діяльності, для якої своєрідним є безпосередня участь органів публічної влади та публічних організацій в її наданні; індивідуальний характер одержання послуги будь-якою особою, яка має на це право і звертається за реалізацією своїх прав, свобод і законних інтересів, та реалізує їх на рівних підставах безплатно або в межах цін, встановлених законом.

Зазначимо, що відмітною рисою публічної послуги є її здатність задовольняти певні потреби суб'єкта. Йдеться про корисність послуги як результат й завершений вираз відповідної системи дій. Вказана властивість (корисність), як правило, є самодостатньою у цільовому значенні для отримувача (споживача). З позиції ж суб'єкта, який надає послугу, вона, безперечно, виявляється у діяльності, однак не просто спрямованою на досягнення позитивного для споживача результату, а яка виражається у створенні (формуванні) зазначеного бажаного результату (блага). Іншими словами – отожднення послуги з результатом діяльності, лише спрямованого на формування відповідного блага (у тому чи іншому виразі), а не безпосередньо у останньому, не відповідає соціально-правовій природі послуги як такої. Це все одно що спрямовувати діяльність на надання послуги, а не надавати її у власному значенні.

Підтримуємо бачення О. А. Малікіної та В.С. Фурадова, які зауважують на тому, що послуги принципово не збігаються із власне діями (здійснення діяльності) виконавця, а існують як окреме явище – певне нематеріальне благо [19, с. 57]. Таким чином, послуга обов'язково повинна нести в собі визначений корисний ефект, а не бути лише зорієнтованою на досягнення віддаленого результату. Спрямованість як суть цільова основа діяльності, хоча і є суттєвою її характеристикою, все ж не описує з достатньою повнотою та специфічністю зміст цієї діяльності. Тож публічна послуга, хоча і має особливу юридичну природу, яка розглядається у нерозривному зв'язку із правовим статусом споживача послуги, повинна характеризуватися власним соціально-правовим значенням. А тому вона не може визначатися через результат діяль-

ності, спрямованого на щось, тобто через віддалені можливості, які виникають внаслідок користування її результатами на тому чи іншому етапі її реалізації.

Науковці акцентують увагу на тому, що публічні послуги можливо класифікувати на підставі відмінних критеріїв, зокрема суб'єктного. І.В. Венедіктова на підставі такого класифікаційного критерію як інтерес поділяє публічні послуги на: 1) публічні послуги, що надаються хоча і на вимогу приватного інтересу, проте мають соціальне призначення, розглядаються суспільством позитивно і гарантовані кожному; 2) публічні послуги, потреба в яких викликана поєднанням приватного і публічного інтересів через обов'язки громадянина вчиняти певні дії для власного блага; 3) публічні послуги, пов'язані з суто публічним інтересом або державними функціями, що спрямовані на задоволення приватного інтересу [8, с. 55]. Відповідно до представленої класифікації, публічний інтерес є нерозривно пов'язаним із будь-якою публічною послугою та має суттєве значення для надання якісних послуг громадянам.

Поряд із цим, в юридичній літературі розрізняють такі види публічних послуг: 1) публічні послуги, що забезпечують діяльність загальнозначущої спрямованості, тобто спрямовані на реалізацію суспільних інтересів (цільовий підхід); 2) публічні послуги, що мають необмежене коло суб'єктів, які користуються ними (за суб'єктами отримання послуг); 3) публічні послуги, що здійснюються органами державного управління, органами муніципального самоврядування або іншим суб'єктом господарської діяльності (за суб'єктом надання послуг); 4) публічні послуги, які ґрунтуються як на публічній, так і на приватній власності (за формою власності, на базі якої надається послуга) [45, с. 107].

Залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють такі види (типи) публічних послуг: 1) державні послуги – дії державних органів стосовно реалізації функцій держави, будь-яка платна послуга, що надається органами влади та створеними ними установами, які утримуються за рахунок коштів держбюджету, обов'язковість якої встановлюється законодавством; 2) управлінські послуги – зміст функціональної діяльності державного органу стосовно вироблення і реалізації державної політики з регулювання певного сектору економіки чи соціального життя; 3) адміністративні послуги – дія органу чи його апарату із забезпечення інтересів і свобод фізичних і юридичних осіб у контексті законодавчо визначених порядків реалізації своїх повноважень, що конкретизовані нормативно-правовими актами, зареєстрованими в законодавчо визначеному порядку; 4) соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих ситуаціях та потребують сторонньої допомоги з метою поліпшення або відтворення життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя; 5) житлово-комунальні (муніципальні) послуги – результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреби фізичної або юридичної особи в забезпеченні холодною та гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, а також вивезення побутових відходів у порядку, встановленому законодавством [46, с. 56–57].

Отже, для публічних послуг обов'язковим є публічний характер, висока суспільна значущість, відповідальність та встановлення гарантій їх надання. У документах нормативного характеру відсутнє чітке розмежування послуг на публічні і приватні [46, с. 57].

У листі Міністерства юстиції України «Щодо надання роз'яснення термінів, які застосовуються у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»

від 18.12.2009 р. № 967-0-2-09-22, зазначено, що до сфери публічних послуг можуть бути зараховані різноманітні види послуг: державні, муніципальні, адміністративні, побутові, медичні, а також інші види послуг, які надаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування й іншими уповноваженими суб'єктами, які належать до сфери управління вказаних органів, зокрема, і на підставі делегованих повноважень [47].

Говорячи про вагомість нотаріальної діяльності для забезпечення надійної охорони прав суб'єктів цивільних правовідносин до останнього часу в Україні, на жаль, не перетворилась у якісні нотаріальні послуги населенню. Вказане пов'язано з тим, що в історичному аспекті нотаріат пройшов досить складний шлях свого розвитку – від стенографування документів до посвідчення безспірних прав та фактів. Сам же термін «notariatus» лексично походить від латинського слова «notare», і саме в римському праві прослідковуються витоки діяльності, пов'язаної з письмовою фіксацією правочинів. Більшість вітчизняних науковців пов'язують виникнення цього правового інституту із Стародавнім Римом [12; 24, с. 4; 48, с. 14]. Утім, окремі дослідники вважають, що історія нотаріату є давнішою за історію римського права і бере свої витоки ще у Вавилоні, у 1760 році до н.е. [10]. Аналіз наукового доробку вчених, які займалися розробкою питань історичного розвитку нотаріату, дає змогу зробити висновок про те, що спочатку нотаріат зароджувався як система осіб, які здійснювали стенографування різноманітних угод або промов та надавали юридичну допомогу. Згодом документам, яких було посвідчено нотаріусами, стали надавати все більшого юридичного значення (аж до визнання їх безспірними).

На теперішній же час у світовій практиці склалися декілька типів нотаріальних систем. При цьому, у країнах континентального права нотаріат відіграє важливу роль у запобіганні судовим спорам, зменшенні навантажень на суди. Більше того, нотаріус виконує роль юридичного радника, який надає правову допомогу при складанні документа (договору, заповіту тощо), щоб посвідчений ним документ відповідав закону й волевиявленню особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії [20]. Зазначимо, що з огляду на змішану публічно-правову природу латинського нотаріату, значна частина правових норм, якими врегульовано діяльність нотаріату, має ознаки норм адміністративного права.

Відмітимо, що система латинського нотаріату, яка органічно в собі поєднує публічні й приватні засади, вважається одним із винаходів цивілізованого суспільства, в якому держава надає громадянам максимальний рівень свободи, якого нічим не може бути обмежено, крім як недопущення порушень прав, свобод та законних інтересів інших осіб. Більше того, так держава намагається максимально перекласти на недержавний сектор приватні та публічні послуги. Нотаріуси в системі латинського нотаріату від імені держави надають публічні послуги, однак їхня організаційна діяльність здійснюється самостійно. Іншими словами в науковій літературі такий стан речей отримав назву «вільний» нотаріат у формі «вільної» професії [14, с. 13].

Наголосимо і на тому, що Україна належить до країн континентальної правової системи, що зумовлює схожість компетенції українського нотаріату з латинським. При цьому, вітчизняний нотаріат в умовах євроінтеграційних перетворень все більше набуває рис латинської моделі нотаріату, особливо після вступу до Міжнародного союзу латинського нотаріату, що передбачає приведення у відповідність вітчизняного законодавства, у тому числі й у сфері адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності нотаріату, до основних ознак латинського нотаріату. Зокрема, однією із основних ознак латинського нотаріату є існування єдиного нотаріату, без поділу на державних та приватних нотаріусів. Разом з тим,

перехід вітчизняного нотаріату до такої моделі потребує поступових і виважених кроків, задля забезпечення нотаріальними послугами всіх верств населення та дотримання принципу соціальної справедливості.

Беззаперечно, на теперішній час в Україні нотаріат є своєрідним правовим інструментом, без якого неможливе здійснення цивільно-правового обороту, а також потрібного правового забезпечення правовідносин. Нотаріуси вчиняють нотаріальні дії, яких направлено на посвідчення безспірних прав і фактів, охоронні нотаріальні дії, а також вживають заходів щодо охорони спадкового майна [44, с. 118].

Однак варто зауважити, що нотаріус не є суб'єктом владних повноважень, не належить до службових чи посадових осіб [6]. При цьому, специфіка правового статусу нотаріуса зумовлюється специфікою притаманних йому ознак:

1). Нотаріальні акти мають величезне значення в якості доказів, що дозволяють суду чіткіше виявити справжню волю сторін і фактичні обставини справи. Отже, при зверненні особи до нотаріуса за реалізацією своїх суб'єктивних цивільних прав можна з високим ступенем точності встановити належність його до приватного права [40, с. 176]. Разом із тим, з огляду на публічний характер нотаріальної діяльності, держава гарантує доказове значення нотаріально засвідчених документів – такі документи мають подвійну презумпцію законності та достовірності, а тому можуть бути спростовані лише у виняткових випадках судовим порядком. Тобто порівняно із правочинами, яких вчинено у простій письмовій формі, нотаріально посвідчена форма є додатковою гарантією забезпечення правдивої поведінки всіх учасників цивільних правовідносин. Адже спростувати зміст нотаріальних актів набагато важче, ніж інших угод чи дій, здійснених у простій письмовій формі [48, с. 154]. В результаті – оптимізуючи процес доказування, нотаріат грає важливу роль у здійсненні публічної владної діяльності держави з реалізації правосуддя [22, с. 231];

2). Державою встановлюється особливий доступ до нотаріальної професії – нотаріальна діяльність здійснюється на постійній професійній основі висококваліфікованими спеціалістами, які мають достатні знання і навички, яких пов'язано із підвищеними кваліфікаційними вимогами до нотаріуса та рівня його підготовленості до виконання покладених на нього завдань, та пройшли спеціальну процедуру відбору. Водночас право на здійснення нотаріальної діяльності делегується нотаріусам від імені держави;

3). Основним завданням нотаріату як одного з фундаментальних інститутів громадянського суспільства є охорона та захист закріплених у Конституції України та чинному законодавстві прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб. Це завдання нотаріуси виконують шляхом вчинення від імені держави нотаріальних дій [18, с. 170], що зумовлює особливість його правового статусу. Законодавець відніс нотаріусів до групи таких суб'єктів, а саме до осіб, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але які надають публічні послуги. Загалом, вказаний підхід відповідає сучасному уявленню про роль і призначення нотаріусів в публічному управлінні: вони посвідчують права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняють інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності. Отже, нотаріуси завжди діють від імені держави, однак безпосередньо функції держави не виконують [18, с. 169].

У цьому контексті слід звернути увагу на напрацювання Ю.В. Желіховської, яка вказує, що правильнішим буде визначати нотаріуса як функціонера публічного (проте не в розумінні державного чиновника), тобто як особу, уповноважену здійснювати від імені Української держави відповідні нотаріальні дії. Таке формулювання цілком відповідало би принципам діяльності латинського нотаріату, яких закріплено у положеннях Статуту Міжна-

родної спілки латинського нотаріату, серед яких: професійна діяльність нотаріуса полягає в здійсненні публічної функції під контролем держави або органу, діючого на підставі статуту і наділеного відповідними повноваженнями від імені держави [1, с. 82–85; 13, с. 86].

Подібний підхід простежується і в судженнях Т.С. Курило, де автор вказує, що нотаріус є представником держави і діє від її імені. Таке розуміння правового статусу нотаріуса обумовлене державно-владним характером нотаріальної діяльності і свідчить про його подвійну правову природу. З одного боку, нотаріус здійснює свої функції на підставі виконання делегованих державою повноважень. Тобто держава уповноважує нотаріуса (як державного, так і приватного) на здійснення нотаріальної діяльності [17, с. 115], тим самим надаючи йому статусу представника держави у відповідній сфері суспільних відносин. Такий підхід цілком відповідає базовим принципам латинського нотаріату, ухваленим Міжнародним союзом латинського нотаріату: «нотаріус діє від імені держави, але підкоряється лише закону»; «функція нотаріату – державне служіння, яке нотаріус здійснює незалежним чином, не входячи в ієрархію державних службовців чи службовців громадських організацій» [4]. З другого боку, держава наділена обмеженим обсягом повноважень у сфері здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності. Так, нотаріус отримує право на вчинення нотаріальних дій на умовах і порядку, які визначені законодавством, і на підставі дозволу, виданого від імені держави. Однак конкретні нотаріальні дії він вчиняє від власного імені, а отже, несе за них повну відповідальність. Аналогічний підхід відображено і в базових принципах латинського нотаріату, ухвалених Міжнародним союзом латинського нотаріату: «нотаріус несе повну майнову відповідальність за професійні помилки»; «якщо нотаріус, виконуючи свої обов'язки, у результаті недбалості або несумлінності заподіяв шкоду особі, яка звернулася по його послуги, то він зобов'язаний відшкодувати її зазначеній особі» [4].

Водночас варто зауважити, що не всі науковці підтримують доцільність встановлення такого правового зв'язку нотаріуса з державою. Так, наприклад, С.Я. Фурса свого часу негативно висловлювалась щодо надання нотаріусам права діяти від імені держави, оскільки, на її думку, це призведе до фактичного зрівняння їхнього статусу зі статусом судді, тоді як вони виконують різні функції та повноваження. Нотаріальні документи не варто прирівнювати до рішень суду, оскільки інакше в разі порушення нотаріусом прав громадян – позов може бути звернений до держави [41, с. 16]. Таку позицію підтримує також О.У Палієнко, який зазначає, що немає потреби піднімати статус нотаріуса до положення «державного», а цілком достатньо обмежитися «публічним» [21, с. 355]. Однак автор не уточнює, які саме критерії він вкладає в цю категорію і не пояснює її зміст.

Видається, під час визначення ступеня взаємозв'язку держави та нотаріуса необхідно виходити, насамперед, з того, що нотаріальна діяльність спрямована на виконання функцій держави. Отже, нотаріус вчиняє нотаріальні дії від імені Української держави, тобто є публічним функціонером (а не державним урядовцем). Держава, своєю чергою, гарантує законність і достовірність нотаріальних актів, а також створює всі умови для відшкодування збитків, заподіяних особі внаслідок неправомірних дій нотаріуса (бере на себе зобов'язання компенсувати шкоду, заподіяну особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, а також забезпечує дотримання умов про загальнообов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса) [18];

4). Нотаріуси «сприяють і допомагають державі, попереджуючи спори вже на стадії домовленості щодо умов правочину, тим самим профілактично зменшуючи кількість цивільно-правових спорів» [44, с. 241];

5). Що стосується питань організації, функцій, форм їх реалізації, характеру контролю та основних його складових, то слід сказати, що нотаріальна діяльність має не приватний, а публічно-правовий характер. Адже нотаріат, поряд із іншими правовими інститутами, покликаний забезпечувати реалізацію конституційного права громадян на отримання кваліфікованої правової допомоги шляхом виконання нотаріусами нотаріальних дій. Як зазначає Л.Е. Ясінська, у цьому, передусім, виявляється публічно-правове значення інституту нотаріату в сучасній правовій системі України [48, с. 154]. Поряд із цим, нотаріальне посвідчення як процедура полягає у виконанні досить широкого кола юридичних дій, чітко визначених законом [13, с. 86]. Слід також вказати, що нотаріус, зважаючи на публічний характер своїх функцій, не вправі відмовити зацікавленій особі у виконанні нотаріальних дій за наявності усіх законних передумов для їх здійснення, оскільки взаємовідносини нотаріуса та зацікавленої особи мають не договірну, а публічну основу [48, с. 86]. Саме у зв'язку з публічним характером функцій, покладених на нотаріат, вчинення нотаріальних дій законодавцем віднесено не до прав, а до обов'язків нотаріуса. Тобто він не вправі відмовити зацікавленій особі у вчиненні нотаріальних дій, якщо наявні всі передбачені законом підстави для їх здійснення [13, с. 86]. Ч. 1 ст. 5 Закону України «Про нотаріат» зобов'язує нотаріуса відмовити у вчиненні нотаріальної дії лише в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам [29].

В загальному підсумку, система нотаріату не відноситься до органів виконавчої влади. Більш того, в юридичній літературі обґрунтовано панують погляди щодо віднесення теорії нотаріату до числа інститутів, діючих безпосередньо і незалежно в рамках громадянського суспільства [1, с. 72–75]. Разом із тим, нотаріус дістає повноваження на умовах і від держави, а отже, вона має право контролю над ним [48, с. 166].

Таким чином, з одного боку, нотаріус є «носієм» публічної влади, учасником публічних правовідносин [18, с. 170], виступає як уповноважений представник держави, виконує публічні функції і діє від імені та за дорученням держави, а з іншого – як представник вільної професії, незалежний юридичний консультант сторін, що дає можливість зрівноважувати та узгоджувати права громадян і держави [48, с. 184].

Підтримуємо підхід, керуючись судженнями Ю.В. Желіховської, яка визначає, що нотаріат за своєю суттю – це та ланка, яка пов'язує громадянське суспільство і державу, оскільки функціонує на межі приватної і публічної сфер діяльності і якої наділено унікальною дуалістичною природою [13].

Дещо інший підхід до визначення поняття «нотаріат» пропонує К.Ф. Білько, яка визначає його як сукупність уповноважених державою суб'єктів, основною метою діяльності яких є забезпечення реалізації, охорони й захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад та держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій. При цьому, авторкою зроблено ряд важливих висновків: 1). Після вступу України 09.10.2013 року до Міжнародного союзу латинського нотаріату, перед законодавцем стоїть завдання щодо приведення правового забезпечення вітчизняного нотаріату у відповідність з латинською моделлю, важливою ознакою якої є єдність та самофінансування нотаріату; 2). Враховуючи те, що перехід до єдиного нотаріату має бути виваженим та поступовим, авторкою запропоновано розмежувати та законодавчо закріпити дефініції «державний нотаріус» та «приватний нотаріус», і таким чином закріпити їхній правовий статус; 3). Значна кількість нормативно-правових актів, які забезпечують роботу нотаріату, зумовлює виникнення труднощів у їх сприйнятті та застосуванні. Існує необхідність у систематизації існуючого норматив-

ного масиву та прийнятті консолідованого акта, у тому числі з урахуванням уже існуючих напрацювань у даному напрямі, який охопив би всі важливі аспекти організації та діяльності нотаріату в Україні – Нотаріального кодексу України, який містив би Загальну частину – матеріальні аспекти діяльності нотаріату та Особливу частину, де має бути чітко закріплена процедурна сторона нотаріальної діяльності [5].

Повертаючись до попередньої дилеми, можемо більш впевнено стверджувати про те, що послуга (залежно від виду) може охоплювати широке коло суспільних відносин, які регулюються різними галузями права, метою яких є задоволення різноманітних особистих потреб особи, яка здійснюється за заявою такої особи [36, с. 201].

Водночас у Законі України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» викладено таке поняття публічна послуга – юридично або соціально значуща дія суб'єкта надання публічної (електронної публічної) послуги, у тому числі адміністративна послуга, за заявою (зверненням, запитом) суб'єкта звернення або без такого звернення, у результаті якої набуваються, переходять, припиняються права та/або здійснюються обов'язки суб'єктом звернення, надаються відповідні матеріальні та/або нематеріальні блага суб'єкту звернення [30, п. 6 ч. 1 ст. 1].

У цьому аспекті не можна не відзначити, що відповідно до положень вказаного Закону, державна політика у сфері надання публічних (електронних публічних) послуг базується на принципах: 1) верховенства права; 2) рівності перед законом; 3) відкритості; 4) прозорості; 5) багаторазовості використання; 6) технологічної нейтральності і портативності даних; 7) орієнтованості на громадян; 8) інклюзивності та доступності; 9) безпечності та конфіденційності;

10) підтримки прийняття рішень; 11) адміністративного спрощення; 12) збереження інформації; 13) оцінювання ефективності та результативності [30, ст. 4].

Разом із тим, не можна залишити поза увагою той факт, що у науковій літературі має місце ще таке поняття, як «неадміністративна послуга» [45, с. 104]. Так, на думку І.Б. Коліушко та В.П. Тимощука, «неадміністративні послуги» – це послуги, які не пов'язані з прийняттям владних рішень [3].

Висновки. В цілому, проаналізувавши викладене, можна зробити висновок, що надання публічних послуг об'єднує чималу кількість різних видів послуг: державних, муніципальних та інших видів послуг, які надаються широким колом суб'єктів (від органів державної влади та органів місцевого самоврядування до інших вповноважених суб'єктів, які належать до сфери управління вказаних органів, зокрема, й на підставі делегованих повноважень). Разом із тим, виходячи зі змісту сучасних наукових підходів та проведеного аналізу нормативно-правового забезпечення діяльності щодо надання публічних послуг в якості предмета діяльності нотаріусів в Україні, видається, подальший, динамічний розвиток вказаного спрямування можливо гарантувати лише через удосконалення відповідного нормативно-правового поля, яке має чітко врегулювати питання організації та функціонування інституту публічних послуг. При цьому, видається, важливість забезпечення прав та свобод людини і громадянина, з одного боку, та необхідність підвищення ефективності організації та функціонування інституту публічних послуг, у тому числі і в аспекті питання публічних послуг як предмета діяльності нотаріусів в Україні – з іншого, опосередковують потребу здійснення подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашидзе А.Х., Дударев А.В. Роль и содержание деятельности Международного союза латинского нотариата в современных условиях. *Государство и право*. 2001. № 1. С. 82–85.
2. Авер'янов В.Б. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. 2002. Вип. 2. С. 9–10.
3. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / І.Б. Коліушко (відп. ред.), В.П. Тимошук (авт.-упоряд.). Київ, 2003. 496 с.
4. Базові принципи латинського нотаріату, затверджені 18 січня 1986 р. Бюро при Комісії з міжнародного співробітництва Міжнародного союзу латинського нотаріату та Постійною Радою в Гаазі 13, 14 і 15 березня 1986 р.
5. Білько К.Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2015. 206 с.
6. Бірюков В. Нотаріус як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин. *Юридичний радник*. 2018. № 4. URL : <http://yurradnik.com.ua/stati/notarius-yak-sub-yekt-administrativnih-protsesualnih-pravovidnosin/>
7. Великий глумачий словник сучасної української мови. уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
8. Венедіктова І.В. Юридична природа публічних послуг. *Вісник Харківського національного університету*. 2009. № 841. С. 88 –91.
9. Данилюк Т.І. Сутність поняття «послуга»: теоретичні аспекти. *Ефективна економіка*. 2014. № 8 URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3247>
10. Долгов М.А. Краткая история нотариата. *В мире права*. 2001. № 3. URL : <http://mirnot.narod.ru/krist.html>
11. Енциклопедичний словник з державного управління. За ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
12. Єфіменко Л.В. Передумови зародження нотаріату в українському праві URL : <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bf-d0-b5-d1-80-d0-b5-d0-b4-d1-83-d0-bc-d0-be-d0-b2-d0-b8-d0-b7-d0-b0-d1-80-d0-be-d0-b4-d0-b6-d0-b5-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d0-b0-d1-82-d1-83-d0-b2-d1-83-d0-ba/>
13. Желіховська Ю.В. Нотаріус як особливий суб'єкт відносин щодо охорони цивільних прав та охоронюваних законом інтересів у цивільному праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 7. С. 84–90.
14. Ковальчук С.П. Методи адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 6. Т. 2. С. 12–17.
15. Коліушко І.Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні : монографія. Київ : Факт, 2002. 260 с.
16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Коротюк О.В. Кримінально-правова характеристика нотаріуса як спеціального суб'єкта злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 114–118.
18. Курило Т.С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина перша). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. Ч. 2. С. 167–173.
19. Малікіна О.А., Фуратов В.С. Адміністративні послуги : сутність, ознаки, класифікація та місце в системі державного управління. *Наукові праці. Державне управління*. 2014. № 223. Т. 235. С. 56–60.
20. Нотаріат в Україні. URL : https://arm.naiu.kiev.ua/books/spou_2019/info/lec8.html
21. Палієнко У.О. Адміністративно-правовий статус нотаріуса в Україні. *Форум права*. 2010. № 2. С. 355–358.
22. Петрова С.М. Історико-правова характеристика нотаріату в Україні та його взаємозв'язок із судовими органами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 228–231.
23. Писаренко Г.М. Адміністративні послуги в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 26. С. 160–165.
24. Порадник нотаріуса / уклад. Л.О. Щербина. Харків : ПП «ГВІНІ». 2009. 672 с.
25. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

26. Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг : Указ Президента України від 04.09.2019 р. № 647/2019. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 20. Ст. 803.
27. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 30. Ст. 379.
28. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 943.
29. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
30. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг : Закон України від 15.07.2021 р. № 1689-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 64. Ст. 4012.
31. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89.
32. Про соціальні послуги : Закон України від 17. 01. 2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.
33. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 918-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#Text>
34. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 90-р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 7. Ст. 376.
35. Публичные услуги: правовое регулирование (российский и зарубежный опыт) : сборник / под общ. ред. Е.В. Гриценко, Н.А. Шевелевой. Москва : Волтерс Клувер, 2007. 256 с.
36. Світличний О.П. Публічні послуги: сутнісні характеристики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 199–202.
37. Сидорова А.В. Экономико-статистические методы в управлении сферой услуг. Донецк : ДонНУ, 2002. 240 с.
38. Талапина Э.В., Тихомиров Ю.О. Публичные функции в экономике. *Право и экономика*. 2002. № 6. С. 3–9.
39. Терещенко Л.К. Услуги: государственные, публичные, социальные. *Журнал российского права*. 2004. № 10. URL : www.adm.yar.ru/a_center/admref/napravlenie/standart/012.htm
40. Фурса С.Я. Нотаріальний процес: Теоретичні основи. Київ : Істина, 2002. 320 с.
41. Фурса С.Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні : автореф. дис. ... д. юрид. наук. Київ. 2003. 40 с.
42. Хмельівська Л.П. Особливості розвитку малого підприємництва у сфері побутового обслуговування населення України : дис. ... канд. екон. Наук. Київ. 2002. 230 с.
43. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
44. Цуканов С.С. Роль нотариата в обеспечении прав и законных интересов граждан и предпринимателей в Российской Федерации. *Евразийский юридический журнал*. 2010. № 21. С. 118–121.
45. Чаусовська С.І. Поняття публічних послуг та їх класифікація. *Держава і регіони. Серія: Державне управління*. 2017. № 1. С. 102–108.
46. Шаров Ю.П., Сухінін Д.В. Муніципальні послуги: шлях до високої якості: монографія. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2008. 136 с.
47. Щодо надання роз'яснення термінів, які застосовуються у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»: Лист Міністерства юстиції України від 18.12.2009 р. № 967-0-2-09-22 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v967-323-09#Text>
48. Ясінська Л.Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. канд. юрид. наук. Львів, 2005. 210 с.